

METODOLOŠKE NAZNAKE KOMPARATIVNE ANALIZE UPRAVLJANJA PREDUZEĆEM U USLOVIMA TRANSFORMACIJE SVOJINE U RUSIJI, NJEMAČKOJ I POLJSKOJ

Spasoje Pejović

Filozofski fakultet, Nikšić

Predmet analize najavljene teme nije moguće unaprijed situirati, postaviti, odrediti, definisati u strogo naučnom, dakle, metodološkom važenju. Zašto? Sa ovom temom mi smo direktno uskočili u cjelinu otvorenih savremenih svjetskih procesa i odnosa. Stoga je ona u predmetnom, aktualnom određenju *in definitum*.

Tema sadrži najmanje četiri ključne svjetsko-istorijski otvorene upitnosti koje nijesu dozrele do analitičkih, niti teorijskih bitnih uopštavanja. To su: (redom, kako su navedene u najavljenoj temi) upravljanje, preduzeće, svojina, transformacija, plus uslovi i komparativna analiza svega toga. Iako se tema logički, predmetno usmjerava na upravljanje preduzećem, koje ni iskustveno nije tipizirano ni teorijski modelirano na svjetskom planu, kao ni čitav socijalni sistem njegove pripadnosti, bez naznaka "transformacije" svojine nije moguće ni u suženom logički iniciranom predmetu ograničiti raspravu, analizu.

Kad smo, međutim, kod svojine, po mom sudu, tu smo tek na pravom predmetnom stajalištu, jer se ne radi o pukoj "transformaciji" već o društvenoj promjeni karaktera svojine, s kojom promjenom nužno slijedi promjena cjeline društvenih odnosa, pa tako pojmima i funkcije preduzeća, te upravljanja njime.

Budući je, upravo, ta promjena na svjetsko-istorijskoj sceni, na socijalnom prostoru više od jedne trećine savremenog čovječanstva, time nužno zadobija globalno istorijsko značenje. Stoga, metodski situiran predmet naše rasprave, upravo da bi imao relevanciju naučno zasnovanog pristupa, mora se početno usmjeriti na utvrđivanje osnovnih karakteristika tog globalnog procesa, pa tako i ovu raspravu trebalo bi shvatiti kao preliminarnu.

No, sa pomenutim globalnim procesom, naporedo se događa još jedna globalizacija (ili "transformacija") u znaku opšte promjene odnosa među kapitalističkim zemljama: kako u ekonomskoj i političkoj sferi, tako i u odnosima snaga. Obje ove globalizacije su otvorene, kao proces obje se odvijaju u znaku dramatičnih prevrata.

Kod prve naznačene globalizacije proces se odvija u pravcu totalnog raspada komunističkih, odnosno socijalističkih sistema zasnovanih na društvenoj (kolektivnoj) svojini i monocentrizmu vlasti, politike i totalitarnog upravljanja. Taj raspad otvara iznutra svu dramatičnost sadašnjosti i neizvjesnost budućnosti, a spolja je snažno posredovan brojnim međunarodnim činocima iz procesa one druge globalizacije: kako u značenju doprinosa destrukciji socijalističkih sistema, tako i u načinu njihovog "prevođenja" na kapital-društvene odnose.

Proces druge globalizacije teče istovremeno dvosmjerno: iznutra čini sve da odloži brojne antagonizme i duboku ekonomsko-socijalnu krizu, a u odnosu na prvu globalizaciju nameće se - spolja kao arbitar direktnim političkim sredstvima i ekonomskom intervencijom. Ona je, a toga, u trendu zasnivanja "novog svjetskog poretka" i u aktualnom istorijskom vremenu ispoljava se u formi snažne mobilizacije svojih članica, pa se tako

neposredno prezentuje ka prvorazredna sila savremenog čovječanstva sa nesagledivim konsekvencama.

Sve je to, po mom sudu, gotovo radikalnan izazov za savremenu društvenu nauku da pomjeri težište spoznajne analize na globalne svjetske tendencije i socijalne sisteme.

Ovo tim prije što se dominantna epistemološka i metoda uniformnost i teorijski monizam pozitivizma i neopozitivizma, kao i ideološki upropašćenost marksizma, sukobio na vlastitom terenu sa relativizmom različitih koncepcija "o razvoju" u tzv. postindustrijskom društvu te provincijalnim ekstremizmom u postmodernističkim shvatanjima. Danas bi pogotovo bio isprazan totalan nihilistički odnos spram istih, kao i nalaženje izlaza u nekoherentnim i ambivalentnim varijantama, inače, nedovršene epistemologije tzv. "kritičke teorije društva".

Naime, "racionalnost" i "modernizacija" danas su postale temeljne, gotovo opsenarske, usmjeravajuće odrednice "razvoja" svakog konkretnog društva i u svim sferama njegovog života. Pokazuje se, međutim, da sakriveno naličje tog usmjerenja razotkriva njegovo pravo lice. Radi se dakle o, ispod površine sakrivenom, jednom dubljem svjetskom procesu. U svojoj socijalnoj pozadini ta "racionalnost" sve brže prerasta u svjetsku sveobuhvatnu, prisilnu instrumenatnost, ili što je isto: svjetski institucionalizam, dok "modernizacija" istovremeno narasta u sve veću zavisnost od moći udruženih svjetskih ekonomija.

Upravo ti, ispod pojavne ravni sakriveni, procesi i tendencije danas egzemplarno razotkrivaju temeljne uzorke propasti socijalizma, kako u njegovoj "real", tako i u njegovoj "samoupravnoj" varijanti. Pitajmo se temeljno: zašto je doista socijalizam propao? Odgovor najpotpunije otkriva logika pitanja: zašto ni jedna tzv. reforma u socijalističkim zemljama, a bilo ih je mnogo, nije uspjela, nego je svaka naredna produbljavala njegovu agoniju. Zapravo, sav socijalistički period protekao je u znaku stalnih reformi. Svaka od njih je najavljivala "racionalnost i modernizaciju", a ta njihova usmjerena svjetska logika, tek danas vidimo, nosila je inicijalno negaciju socijalizma, jer je tako išla u zagrljaj kapitalizma. Suprotan smjer pitanja glasi: zašto socijalizam nije mogao razviti tržišnu ekonomiju sa socijalističkim predznakom, niti višestranačku demokratiju? Stojim na stanovištu da je i to pitanje proizašlo i zarobljeno u sferi kapital ideologije.

Ako to isto pitanje preusmjerimo u pravcu kapitalizma - uz poznavanje njegove unutrašnje krize - onda moramo doći do spoznajnog uvjerenja da je kapital-stvarnost: tržište i građanska demokratija, sasvim različita od njene ideologije.

No, kriza i kraj nijesu, nikako, isto. Svaki socijalni sistem brani se starom ideologijom, dok nova ideologija znači njegovu stvarnu negaciju. Zato se jednako moramo upitati za stanje i budućnost kapitalizma kao što se pitamo za propast socijalizma.

Jedino ispravno usmjerena upitanost jeste ona koja trans-istorijski prekoračuje njihovu suprotnost i faktička sub-istorijski proizvedena nužna ograničenja.

Da bi izbjegli moguće zablude nametnute svijesti, svejedno naučne ili neke druge, po mom sudu, moramo dosegnuti sam korjen svekolike upitnosti, a to je uvijek moguća viša "sloboda ljudskog rada" u nekom nužnom obliku društvene organizacije. Kako, uopšte, nema ljudskog rada bez svoje istorijski određene društvene organizacije, niti ove bez vlasništva kao takvog, otuda su "sloboda vlasništva" i "sloboda rada", u stvari, jedno te isto.

Nažalost, socijalizam je, začudo, uspio proizvesti najiskrivljeniji, najsuženiji, gotovo ispražnjeni, neekonomski oblik vlasništva - totalitarni kolektivizam, ili što je isto: najkorporativniji (- najzatvoreniji) oblik društvenosti rada - ekonomije i ljudskog duha.

Kapitalizam je ipak uspio sačuvati, kakvu - takvu, "slobodu rada" kroz "slobodu vlasništva", i obrnuto.

Na drugoj strani, svaki istorijski totalitarizam i nametnuti kolektivizam uvijek se supstituiše gotovo božanskim "otkrovenjima" u ograničene dimenzije svoga oktroisanog bića: da unutar sebe istrajava u surovom egalitarizmu, ili da se prema drugima ekspanira u latentnom ili otvorenom sukobu.

Iz ukupne ljudske istorije može se izvući jedna aksiom-pouka: da je "sloboda izbora" vlasništva unutrašnji trajni, ili trajniji stabilizator "socijalnog mira". Na toj osnovi izrastaju i variraju sve poznate istorijske demokratije, racionalizacije i modernizacije.

Otuda, slijedom njihovog savremenog korelativnog značenja, proizilazi pitanje: Nijesu li najsnažnije udružene ekonomije, koje su istovremeno dominantne političke sile (Amerika i udružena Evropa - u prvom planu), nametnule savremenom čovječanstvu jedan model socijalnog sistema: ekonomije, demokratije, racionalnosti i modernizacije, itd. Ako u ovom ima pozitivne istine, onda to znači da je na djelu projektovana strategija upravljanja savremenim čovječanstvom od strane najsnažnijih ekonomskih i političkih metropola, u liku "novog svjetskog poretka".

To su, svako, osnovne, dinamizirajuće savremene karakteristike društvenog posredovanja ljudskog rada kroz karakter vlasništva, njegovu ekonomsku moć, socijalnu organizaciju i upravljanje.

Pošto je preduzeće osnovni savremeni oblik organizacije društvenog rada, onda se na njegovoj upitanosti, kroz upravljanje, upravo najpotpunije očitavaju "tipske" i druge forme tog posredovanja. Naime, upravljanje preduzećem u komparativno-analitičkom pristupu mora se razložiti na vrlo složen i veliki broj socijalnih varijabli i indikacija, jer se kroz njegov "status" prelamaju svi aspekti stanja i razvoja čitavog socijalnog okruženja.

Predlažem slijedeće varijable:

- odnos vrsta i tipova svojine spram vrsta i tipova organizacije i načina upravljanja;
- odnos državne regulative upravljanja preduzećem i autonomnosti te regulative od strane preduzeća, kao i uslovljenost te dvosmjerne regulacije vrstom djelatnosti preduzeća;
- uslovljenost upravljanja preduzećem organizacijom odlučivanja;
- uslovljenost poslovne funkcionalnosti i upravljanja preduzećem profesionalnošću upravnog sektora i tehničkom opremljenošću tog sektora;
- razlike i odnos upravljanja tehnologijom, poslovnošću i konkurencijom;
- razlike i odnos upravljanja: malim, srednjim i velikim preduzećima;
- odnos upravljanja i suodlučivanja, kontrole i vrsta sankcija;
- uslovljenost upravljanja karakterom i brzinom transformacije svojine;
- kompleks determinišućih uslova iz aktualnog stanja transformacije svojine sigurno će proizvesti više prelaznih faza i "rješenja", kako ukupne transformacije nužno će proizvesti elemente neregulisanog upravljanja;
- programi vlada i njenih institucija bitan su katalizator, ili kočnica, za ukupni proces transformacije svojine, kao i za karakter upravljanja preduzećem, za iniciranje perspektiva i dinamike procesa, za prestrukturisanje proizvodnje i potrošnje, za kontrolu i usmjerenje proizvodnog interesa na produktivnost i poslovnost putem kreditno-monetarne i fiskalne politike, za usvajanje i osvajanje tehnologija, za ukupnu politiku i praksu normativnog regulisanja upravljanja, ne samo preduzećem, itd.

Ovaj naučni skup će, pretpostavljamo, u ukupnom rezultatu, osigurati pojmovno-teorijski okvir i naznačiti operacionalno-indikativnu sadržinu moguće komparacije, koja stoga može biti tek naknadno valjano učinjena.